

Tarihselcilik Perspektifleri Bakımından Karl Popper ve Jean-François Lyotard

-Karşılaştırmalı Bir Analiz-

Karl Popper and Jean-François Lyotard in terms of Historicism Perspectives

-A Comparative Analysis-

Mehmet Fatih TEKİN ¹

Öz

Bu çalışmada Avusturyalı bilim ve toplum felsefecisi Karl Popper ile edebiyat kuramcısı ve postmodern felsefenin öncülerinden Fransız düşünürü Jean-François Lyotard'ın tarihselcilik düşüncesi bakımından karşılaştırılması hedeflenmektedir. Popper, yirminci yüzyılın bilim felsefesinde bilimin rasyonelliği ve yanlışlanabilirliği hususunda ortaya koyduğu bakış açısıyla öne çıkmış bir düşünürdür. Popper'in bilim felsefesine olan yadsınamaz katkılarının yanında, tarihselcilik düşüncesine dair görüşleri ve eleştirileri de oldukça dikkat çekicidir. *Tarihselciliğin Sefaleti* adlı eserini temel aldığımız bu çalışma ile Popper'in, tarihçilik ve tarihsellik kavramının derinliklerine inmek suretiyle bu tezi nasıl çürüttüğü ortaya konacaktır. Bununla birlikte Popper, hem tabiatçılığı savunan hem de ona karşıt düşüncelere antitez üretmek fikirlerini ortaya koyan bir düşünürdür. Bu minvalde tarihselciliği özellikle Comte ve Mill'in görüşleri açısından incelediğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca bireyi merkeze alan Popper'in tarihselcilik antitezini Platon, Aristoteles, Marx ve Hegel gibi sistematik bağlamla da ilişkilendirerek, bütüncül yaklaşımlara eleştiriler geliştirdiğini ifade edebiliriz. Lyotard ise postmodernizm düşüncesiyle birlikte yaşanan yenedünya düzeni ve toplumla ilgili bağımsız, yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Wittgeisten'in dil oyunları düşüncesinden hareketle tarihselcilik, modern bilim gibi mutlaklık sunan büyük anlatıların yerine bütün söylemlerin kendi içerisinde aynı ölçüde geçerli ve değerli olduğunu iddia etmektedir. Tarihselcilik, modern bilimin mutlaklığı ve geçerliliği fikrini modern düşüncede dil oyunu açısından diğer dil oyunlarına baskın çıkmasının bir sonucu olarak açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karl Popper, Lyotard, Tarihselcilik, Yanlışlamacılık, Büyük Anlatılar

Makale Türü: Araştırma

Abstract

It is aimed to compare Karl Popper, this influential Austrian philosopher of science and society, and Jean-François Lyotard, a literary theorist and French thinker who is considered one of the pioneers of postmodern philosophy, in terms of historicism. Karl Popper is a thinker who came to the fore with his perspective that revealed the positivity and fallibility of science in the science formula of the twentieth century. In addition to the thinker's undeniable contributions to scientific chemistry, his pioneering and criticism of the ideas of modernism are also quite remarkable. The main success of Karl Popper's *The Poverty of Historicism* is that this study aims to explain how to refute this thesis by delving into the depths of historicity and the history of historicity. However, Popper emerges in his work by producing antitheses to both the ideas that defend naturalism and those that oppose it. In this regard, it is possible to say that financialism is examined in terms of what Comte and Mill examined. In addition, Popper's antithesis of financialism, which centers on individuals, can be stored in a systematic context such as Plato, Aristotle, Marx and Hegel, and can express criticisms of holistic approaches. Lyotard, on the other hand, offers an

¹Felsefe Bilim Uzmanı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mezunu, mftekin66@gmail.com

Atıf için (to cite): Tekin, M. F. (2025). Tarihselcilik Perspektifleri Bakımından Karl Popper ve Jean-François Lyotard Karşılaştırmalı Bir Analiz-. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 473 - 486

independent, new perspective on the new world order and society experienced with the idea of postmodernism. Based on Wittgenstein's idea of language games, globalism claims that all discourses are equally valid and valuable in themselves, instead of grand narratives that offer absolutes, such as modern science. Historicism, the absoluteness and presentation of modern science are explained as a result of the spread to other language games in terms of language game in modern thought.

Keywords: Karl Popper, Lyotard, Historicism, Falsificationism, Grand Narratives

Paper Type: Research

Giriş

“...Cehaletin sadece bir bilgi eksikliği değil, bazı kötü niyetli güçlerin işi olduğu, zihinlerimizi sapkınlaştırıp zehirleyen, saf olmayan, şeytani etkilerin kaynağından geldiği ve içimize bilgiye karşı direnme tohumu ektiği yönündeki komplo teorisine dikkat çekmeyi umut ettim (Popper, 2020a).”

Bu çalışmada Karl Popper ve Jean-François Lyotard'ın tarihselciliğe bakış açılarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Karl Popper'ın felsefe tarihine iki önemli katkısından bahsetmek mümkündür. İlki bilimsel kuramların varoluş nedenleri ve nasıl geliştirildikleri hakkındaki incelemeleri, ikincisi ise çalışmamızın temelini oluşturan tarihselciliğe karşı duruşu ve tarihselciliğin esasında totaliter düşüncelerin temel kaynaklarından birisi olduğu iddiasıdır. Popper'ın, bu konu hakkında düşüncelerini ifade ettiği ilk eseri *Tarihselciliğin Sefaleti* adlı çalışmasıdır. Daha sonra iki cilt şeklinde yayımlanan *Açık Toplum ve Düşmanları* eserini kaleme almıştır.

Popper, bilimsel kuramların varoluş nedenleri ve nasıl geliştirildikleri hakkında incelemeleri bağlamında Viyana Çevresi'nin mantıksal pozitivizmini, öncelikle ifadelerin kanıtlanabilir olmasını ve bu ifadelerin test edilmesi gerekliliğini kabul etmemektedir. Ancak çürütülebilir olan durumun bilimsel çalışmanın ölçütü olması gerektiğini iddia etmektedir. Bu düşüncesine eleştirel rasyonalizm adını vererek David Hume ve Immanuel Kant'ın düşüncelerini devam ettirmeyi amaçladığı söylenebilir. Bilim felsefesi bağlamında oluşturduğu ayırma yöntemi bilim ile bilim olmayan arasındaki farklılıkları belirleme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mantıkçı pozitivistlere karşı çıkararak bilimin tümevarım gibi belli bir yönteme indirgemenin yanlış olduğunu ve bilimin bir problem çözme aracı olduğunu ifade etmektedir (Trombley, 2015, s. 259). Esasında *Açık Toplum ve Düşmanları* eseriyle oluşturmayı amaçladığı temel bütüncül açılımlara metodolojik olarak yönetsel bir bakış açısı² sunduğunu söylemek mümkün görünmektedir:

“Açık Toplum'a katkıda bulunan tali bir faktör daha vardı: Yunan felsefesindeki ‘bir tek ve çok’ hakkındaki bazı sınav sorularının çapraşıklığından öfkelenmişim ve bu metafizik fikirlerle irtibatlı politik eğilimleri gün yüzüne çıkarmak istiyordum (Popper, 2020b, s. 165).”

Popper'ın tarihselciliğe karşı duruşu çalışmanın temelini oluşturmakla birlikte bilimle ilgili düşünceleriyle bağlantılı bir mesele olduğunu söylemek de mümkündür. Kendi şahsına münhasır doğrulama ölçütlerinden hareketle on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın en popüler teorilerinin geçerliliklerini analiz etmektedir (Trombley, 2015, s. 259-260). Bütün tarihselci bakış

² 17. ve 18. yüzyıldan itibaren doğa bilimlerindeki gelişmeye bağlı olarak doğa-bilimsel yöntem, bilginin ideal modeli olarak ele alınmıştır. Pozitif bilim düşüncesi ve bilgi ideali, tarihsel, toplumsal ve kültürel olgular alanına da uygulanır ve bu alanlarda doğa-bilimsel bilgi kesinliğine ulaşılacak amaçlanırdı. Fakat bu yaklaşım, insani/kültürel deneyim ve olguları açıklamak yerine, epistemolojik bir çıkmazlara sebep olur. Özellikle 19. yüzyılda Yeni Kantçılık ve Alman Tarih Okulu'nun başlattığı tin/kültür bilimleri ve doğa-bilimleri ayırımına bağlı olarak, sosyal bilimler için yeni yöntemler önerilir. Bu yöntemlerden biri olan Lyotard'ın çözümü, Wittgensteinci dil oyunlarının ortaya çıkaracağı heterojen ve çok sesli yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel, toplumsal, kültürel olayları ve olguları heterojen ve çok seslilik yöntemi olarak ortaya konulur (Höffe, 2018).

açıların insanlığı çıkmaza sürükleyeceği görüşüne sahiptir. *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı eserinin ilk cildinde Platon düşüncesinin tarihselcilğe etkisini ifade eder. Platoncu totalitarizmin dört ögesini³ belirler. İkinci bölümünde ise Marx ve tarihselcilerin insanlık tarihini bilimsel ilkelere göre öngörülebileceği yanılması olarak açıklamaktadır. Esasında Popper, Marx ve tarihselcileri bir kehanetin peşinde olmakla eleştirmektedir.

Popper, toplumların gelişim sürecinde oluşturdukları bilginin aynı zamanda tarihi de öngörülemezlik biçimde etkilediğini ifade eder. O'na göre temelde bu anlayış, özgürlük veya öngörülemezlik olarak açıklanmaktadır. Çünkü O'nun düşüncesine göre tarihi anlamının asıl gayesi tarihsel bir durumu varsayımsal olarak yeniden yapılandırmaktan ibarettir (Popper, 2018, s. 177). Bu düşüncesini Galilei'nin gelgit kuramından hareketle açıklamaktadır.⁴ İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerden hareketle toplumsal düzenin yeniden yapılanmasında görüş ve tedirginliklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda eserlerinde siyaset felsefesi alanında yazılan kitaplara etkisinin üzerinde durmaktadır:

“Sefalet ve Açık Toplum benim savaşıma gayretimdi. Düşünüyordum ki, özgürlük yeniden temel bir sorun haline gelebilir, özellikle de Marksizmin yenilenen etkisi ve geniş çaplı ‘planlama’ (ya da dirigizm) altında. Durum böyle olunca bu kitaplar, totaliteriyen ve otoriteriyen düşüncelere karşı bir uyarı olması niyetiyle yazılmışlardı. Her iki kitap ve özellikle Açık Toplum (kuşkusuz daha önemli olanı) siyaset felsefesi üzerine yazılmış kitaplar olarak tanımlanabilirler (Popper, 2020b, s. 166).”

Lyortard ise postmodernizm düşüncesiyle birlikte yaşanan yenedünya düzeni ve toplumla ilgili bağımsız, yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu düşüncesini geliştirirken temel sorunları aydınlatmayı amaçladığı söylenebilir. Bu da adil bir toplum tasarısının bilimsel etkinliğin veya tarihselcilik paradoksuna benzer bir yönelimle mümkün olup olmadığını sorgulamayı amaçlar.

Ortaya koyulan bilim gibi büyük anlatıların aksine postmodern bilgi sarmalının geçerli kılınması ve insanlığın özgürleşimine gerek duyulmaktadır. Pragmatizm ve Postmodernizmin birlikteliğiyle hayata yönelik kuramların doğruluğu veya yanlışlığından ziyade kullanışlılığı ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. Fakat tarihsel süreçler incelendiğinde büyük anlatılarla gelen kuramlar küçük anlatılar şeklinde özel bir biçimde bilimsellik teorisinde de olduğu gibi imgesel yeniliğin formu olarak kaldığını ifade etmek mümkündür (Lyortard, 1990, s. 77).

Postmodernizmin günümüz toplumu ve kültürü açısından değişim ve dönüşüme sebebiyet veren değerler dizisi iddiası, Lyortard düşüncesinde önemli bir yere karşılık geldiği söylenebilir. Bu düşünceyle birlikte baskıcı otoriter bütüncül siyaset düşüncesinin aksine çoğulcu ve açık bir demokrasinin amaç edinildiği görülmektedir. O'nun düşüncesine göre postmodern durum evrensel bilginin ve temeldenciliğin eleştirisiyle açıklanmaktadır. Tek bir akıldan ziyade farklı akılsal unsurların olmasının gerekliliğini, tek bir akıl bağlamında konuşulması engellemektedir.

Postmodernizmle birlikte vurgunun içerikten biçime kayması, gerçekliğin imgeler bağlamında ele alınması ve zamanın kesintisiz bir şimdiler dizisi içerisinde parçalanması söz konusudur. Popper ve Lyortard'ın savını incelemenin postmodernizm ile ortaya çıkan belli başlı fikirlerin ve tarihselcilik düşüncesinin anlaşılmasına yardımcı olacağını söylemek mümkündür.

Lyortard'ın bilime, bilgisayarlaşmış toplumlardaki bilginin değişimsel sürecine, anlatısal bilgi ve bilimsel bilgi arasındaki farklara, bilginin meşrulaştırılma yönelimlerine ışık tutmaktadır. Aynı zamanda bilginin meşrulaştırılma sürecinden sonra bilginin satılma tarzlarını da ele aldığı söylenebilir. Bunların bir sonucu olarak gelecekte toplumları bekleyen değişimlere ilişkin düşüncelerinden hareketle tarihselcilik düşüncesinin bugün nasıl konumlandırıldığını ifade etmeyi amaçlamaktayız (Sapur, 2004, s.189).

³ Karl Popper'in Platoncu totalitarizmin dört ögesini incelemek için bkz. (Trombley, 2015, s. 260)

⁴ Bu savını detaylı olarak incelemek için bkz. (Popper, 2018, s. 178-181)

Meşrulaştırım düşüncesi açısından bilginin konumu sorununu irdelemektedir. Bilimsel bilgide olduğu gibi tarihselcilik düşüncesi, bilginin bütünlüğünü temsil etmesi mümkün görünmemektedir. Başka tür bilgilerden hareketle diğer bilgilerle rekabeti içerisinde bir bilgi biçimi olduğu söylenebilir. Bu bakış açısından bir kurum veya teori sürekli olarak, önermeleri bağlamında kendi sınırları içerisinde kabul edilir. Teorilerin açıklanması için ek sınırlayıcılar gerektirmesi bakımından farklılık göstermektedir. Lyotard düşüncelerini ifade ederken kullanmış olduğu birçok düşünür olmasına rağmen özellikle Viyana Çevresi düşünürü olan Wittgenstein'in pozitivizmin⁵ etkisi üzerinde durarak, Wittgenstein'in olayları farklı ele aldığını açıklamaktadır. Özellikle bir meşrulaştırım türü olarak dil oyunlarının⁶ incelemesinde özetlediği düşünceleri ve işlersellik üzerine temellendirilme yapmamış olması düşünürümüzü etkilediği söylenebilir. Çünkü Lyotard'a göre postmodernizm düşüncesinde dünyanın hakkında söz söylediği her şeye karşılık gelmektedir (Lyotard, 1990, s. 55).

Karl R. Popper ve François Lyotard Düşüncesinde DeneySEL Şartların Değişkenliği Açısından Tarihselcilik

Felsefî bakış açısı ile tarihe yönelmek, bir yandan geçmiş olgu ve olayların anlamını sorgulamayı; diğer yandan ise insan/toplum ekseninde ortaya çıkan tarihsel zamanın, tarihsel varlık alanının ve bu alana ait kanunların metafizikî bağlamını ortaya çıkarmayı ifade etmektedir (İrğat, 2016, s. 484). Zamana ait olma veya zamanlılık anlamına gelen "tarihsel" sıfatından türeyen tarihsellik (alm. Geschichtlichkeit, Historizität, ing. Historicity, fr. Historicité), zamana ve dolayısıyla tarihe bağımlılığı ifade eden bir kavramdır. Bu kavram, tarihsel varlıkların ontik ve epistemik mahiyetine vurgu yapan teknik bir kavramdır ve ilk kez Hegel tarafından felsefî bağlamda kullanılmıştır (İlgaroğlu, 2020, s. 19). Tarihselcilik ise, insan varoluşunun sabit, değişmez, ezeli ve ebedî niteliklerinin bulunmadığı, bu nedenle tarih-üstü bir konumdan hareketle toplumsal olaylar hakkında konuşulamayacağı; bunların bir defalık gerçekleşen şeyler olması nedeniyle doğdukları tarihsel durum ve koşullardan hareketle kavranabileceğini ileri süren felsefî yaklaşımın adıdır (İlgaroğlu, 2020, s. 21). Tarihselcilik düşüncesi tarihin, tecrübi edinimlerle yeniden yorumlanmasına verilen isim olarak da kabul edilmektedir. Dönemler içerisinde yorum bilgisi açısından tarihsellik kavramının zamanla içeriği değişerek ve hatta özü de farklılaşarak yorumsamacı yaklaşımlarla ifade edildiğini söylemek mümkündür. Tarihsellik kavramının kullanım açısından çok eski köklere sahip olmasıyla birlikte, insan ile tarihi özdeşleştirerek kendi felsefesinin temel argümanı yapan Hegel etkisinden bahsetmek mümkündür. Hegel, felsefesinde insanı hem özne hem nesne kılarak algılanması tarihsellik kavramının da belirleyicisi olarak ifade etmektedir (Çüçen, 2013, s. 352-359).

Tarihselcilik düşüncesine bir diğer önemli katkı ise onu, beşerî bilimler açısından uygulanabilir hale getiren Dilthey'e aittir (İrğat ve Durak, 2013, s. 364). O'nun düşüncesine göre tarihe mutlak anlamda kesinlik vermenin aksine, yaşamla ilgili devamlı değişime uğrayan bir kavram olarak ifade etmektedir. Her tarih dönemi sadece o tarihi kendi içinde yeniden yaşayarak ve sonradan yaşayarak anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Bu anlayışa göre her şey tarihin içinde kaybolup gitmeye mahkûm görülmektedir. Birey kendini sadece tarihte tanımlayabilmesinden ötürü bireyin kendini tanıyabilmesi için tarihsel akıl eleştirisi yapmasının zorunlu olduğunu söylemektedir (Akarsu, 1994, s. 136-141).

Popper, Hegel ve Dilthey'in aksine tarihsellik ve tarihselcilik düşüncesinin kehanete bağlı mantığını temel alarak doğalcılığa karşı doğalcılık olarak açıklamaktadır. Aynı zamanda tarihselcilik anlayışının iyi düşünülmüş olmasına rağmen bu felsefî anlayışın birçok tutarsızlığının da olduğunu ifade eder. Karl R. Popper tarihselciliği modern bir kehanet biçimi olarak tanımlamaktadır. Tabiat aleyhtarı görüşleri tanıtırken aynı zamanda bu düşüncelere dair anti tez ürettiği söylenebilir (Popper, 2013, s. 3):

⁵ Pozitivizm düşüncesini detaylı incelemek için bkz. (Ural, 1986)

⁶ Ludwig Wittgenstein'in dil oyunlarını incelemek için bkz. (Taşdelen, 2018, s. 105-113)

“Ben, bu tarih tanrılaştırmasıyla mücadele ediyorum. Tanrı- Doğa- Tarih sıralaması ve buna karşılık olan laikleşmiş dinler sıralaması burada bitmemektedir. Tarihsicilerin bütün ölçütleri (standartların) tarihsel olgular olduğunu keşfetmeleri (Tanrı ’nın ölçütleri ve olguları birdir) Olguların, insan yaşamı ve davranışına ilişkin var olan ya da gerçek olguların (ve korkarım, var olduğu iddia edilen olguların da) tanrılaştırılmasına yol açmış; bu da, laikleşmiş Millet ve Sınıf dinlerini, varoluşçuluğu, pozitivizmi ve davranışçılığı doğurmuştur. İnsan davranışı sözsel davranışı da kapsadığından Dil Olgularının tanrılaştırılmasına kadar varılmıştır. Bu olguların (var olduğu iddia edilen Olguların) mantıksal ve ahlaksal otoritesine başvurma eğilimi, günümüzde felsefenin en büyük erdemi sayılmaktadır (Magee, 1982, s. 149)”

Popper’a göre tarihselcilik, eleştirel düşünmeyi kullanmayan ve tarihi evrimin çevresinde yasa ve kalıpların sosyal disiplinlerde oluşturulabileceği kehanetine dayandığını ifade etmektedir. Tarih esasında toplumsal gerçekliğin bütünüyle farklılık gösterdiğini bize sunmaktadır. Tüm toplumsal düşünceler toplumsal gerçekliği gerçekçi ve bilimsel bağlamda ele alınsa bile bu düşüncenin bir rüya veya hayal olmaktan daha öteye geçmesini mümkün görmemektedir (Açar, 2011, s. 84-85):

“...Tarihi sınıf mücadelesinin ya da ırkların üstünlük mücadelesinin tarihi olarak veya dini düşüncenin tarihi olarak veya ‘açık’ ‘kapalı’ toplum arasındaki mücadelenin tarihi olarak ya da bilimsel ve endüstriyel ilerlemenin tarihi olarak yorumlamak mümkündür. Bütün bunlar az veya çok ilginç bakış açılarıdır ve bu halleriyle hiçte itiraz edilebilir nitelikte değildirler. Fakat tarihsiciler⁷, onları böyle takdim etmezler; tarihsiciler, hem önerilere açık hem de keyfi olacak bir şekilde, temel de aynı düzeyde olan bir yorumlar çeşitliliğinin olacağına inanmaz. Bunun yerine bu bakış açılarını ‘bütün tarihin sınıf mücadelesi tarihinden ibaret olduğu ‘nu vs. iddia eden öğretiler ve teoriler şeklinde sunarlar (Popper, 2000, s. 140)”

Tarihselcilik ve bilimin insanlık tarihi için ne kadar önemli olduğunu kabul etmesine rağmen metodolojik olarak her şeyin bütünüyle bilinebileceğini kabul etmediğini söylemek mümkündür (Popper, 2004, s. 91):

“Peygamberlik taslayacağımız yerde, kaderimizin yaratıcıları olmayı öğrenmek zorundayız. Her şeyi elimizden geldiği kadar iyi yapmayı ve yanlışlarımızı kollamayı öğrenmek zorundayız. Hakkımızdaki yargıyı kudret tarihinin vereceği düşüncesini, tarihin bizi haklı çıkarıp çıkarmayacağı endişesini bir kenara koyduktan sonra, belki bir gün kudreti denetim altına almayı umabiliriz. Böylece kendi payımıza tarihi haklı çıkarmamız bile mümkündür. Tarihin fena halde haklı çıkarılmaya ihtiyacı vardır (Popper, 2008b, s. 365).”

Bütün betimlemelerin altındaki seçici niteliğin gerekçesi, dünyada var olan olguların incelenme yönlerinin çeşitlilik ve farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bunun aksine betimlemeleri oluşturabilmek için kullanılan sınırlı sayıda bir sözcük varlığı söz konusudur. Ne kadar güzel bir betimleme yapılabilirse bile bir eksiklikten bahsetmek mümkündür. Bu sebeple tarihsel olguyu sadece bir bakış açısıyla oluşturmak nesnel bir betimleme olmanın aksine bağıntısız önerme olmaktan öteye geçmemektedir. Burada gerekli olan en önemli husus tarihsel betime karşı eleştirel ve bilincinde olabildiğimiz bir bakış açısını gerekli gördüğünü söylemek mümkündür (Popper, 2010, s. 141):

“Geçmiş ’in gerçekte nasıl olduysa, öyle bir tarihi olamaz. Sadece tarihsel yorumlar olabilir, bunlarınsa hiç biri nihai değildir; bir neslinde kendi yorumlarını yaratma hakkı

⁷ Tarihselciler ve tarihsiciler farkı tarih kavramının kullanım itibarıyla çift anlamlılığından kaynaklanmaktadır. Antikçağ, Ortaçağ ve yeniçağ tarih terimini doğal olgular hakkındaki deney bilgisi ve insani toplumsal olaylar hakkındaki haber bilgisi şeklinde açıklanmaktadır. Ancak 16. yüzyıldaki bilimsel gelişmeler sonucunda tarih teriminin bilimsel etkinliğin dayandığı bir zemin konumundadır. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren ise insani ve toplumsal olayların bilgisi olarak anlaşıldığını ifade etmek mümkündür. Esasında Popper ve Lyotard bu anlayış karşılığını eleştirmektedir. Popper özelinde ise çift anlamlılığı sonucunda oluşan tarihselciliğin eleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Özlem, 2010)

vardır. Ama sadece öyle bir hakkı değil, neredeyse böyle bir ödevi vardır; çünkü burada tatmin edilecek acil bir gereksinim bulunmaktadır (Popper, 2010, s. 149)."

Popper, tarihin tamamen nesnel, eksiksiz ve tek bir doğruyu yansıtan bir anlatı olamayacağını ifade etmektedir. Geçmişte yaşanmış olanlara bizim erişimimiz dolaylıdır. Tanıklar, yorumlar, belgeler, anlatılar ortaya koyan kişi ya da kişilerin yorumları aracılığıyla var olmaktadır. Bu nedenle tarihin kendisi değil, geçmişte kurulan anlam katmanları söz konusudur. Tarih yazımının durağan değil, dinamik süreçler olduğunu; her kuşağın kendi ihtiyaç ve gereksinimlerine göre yeniden değerlendirmek gerektiğini savunmaktadır. Tarih, geçmişte olup bitenlerin donuk bir kaydından ziyade bugünün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden inşa etmenin anlamlı entelektüel ve ahlaki bir olarak görmektedir. Karl Popper felsefesinde tarihselcilik tezini çürütmeye yönelik temel tezlerini beş başlık altında toplamak mümkündür. Ayrıca düşünürün Karl Marx'a dair iki temel eleştirisini de burada zikretmemiz gerekmektedir:

- (1) *"Bilimsel bilginin gelecek gelişimini akli veya bilimsel yöntemlerle önceden kestiremeyiz.*
- (2) *İnsanlık, tarih boyunca insan bilgisinin gelişiminden oldukça etkilenir.*
- (3) *Bu nedenle bizler insanlık tarihinin geleceğini kestiremeyiz.*
- (4) *Bu kuramsal bir tarih olasılığını, reddetmemiz gerektiği anlamına gelir. Tarihi kestirme (bir temel olmak üzere) hizmet eden tarihi gelişmeye ait hiçbir kuram olamaz.*
- (5) *Tarihsici yöntemlerin temel amacı yanlış kavranılmış ve tarihsicilik çökmüştür.*
- (1) *Marksizm, yanlışlanamaz ve bu nedenle bilimsel değildir.*
- (2) *Marx'ın metodolojisi, tarihsiciliğin bir versiyonudur (Açar, 2011, s. 86-87)."*

Popper'a göre Marx'ın tarihsellik düşüncesi, tarihi sadece bir sınıf mücadelesinden ibaret görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu düşüncenin aksine hem tarihi materyalizmi hem de Tarihsici yaklaşımları kabul etmemektedir. Marx düşüncesinde sosyal olayları belirlemede temel argümanın ekonomik ilişkilerin rolü bağlamında her şeyi çözebileceği iddiasını mümkün görmemektedir. İki modern tarihsicilik çeşidi olarak betimlediği, ırkçılığın ve faşizmin tarih felsefesi ve Marksçı tarih felsefeleri olarak ifade ettiğini söylemek mümkündür. Birinci teoride ırkçılık kaderi aracı olarak belirlenirken, yeryüzünün kendisine kalacağı iddiasıyla seçilmiş sınıfı ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle bütün tarihi, sınıfların ekonomik anlamdaki üstünlük mücadelesi olarak görülmektedir. Popper'ın bu düşünceleri eleştirirken aynı zamanda bu düşüncelerin direkt olarak Hegel'in felsefesine kadar devam ettiğini söylemektedir. Bu bağlamda düşüncelerini açıklama girişiminde bulunurken tarihselcilik düşüncesinin köklerine inerek Herakleitos, Platon ve Aristoteles felsefelerindeki tarihselcilik görüşlerini⁸ de incelediğini görmek mümkündür (Popper, 2008a, s. 13-14).

Tarihselcilik düşüncesiyle ortaya çıkan nedensellik açıklamalarından bir çıkarımda bulunmak gerekirse hiçbir zaman mutlak bir biçimde neden ve sonuçlardan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Başka bir olgunun oluşumu ile ilgili olarak belli bir evrensel yasaya göre, o olgunun sonucu münasebetiyle diğer olgunun nedeni olduğu söylemek mümkündür (İrğat, 2014, s. 2). Bunun sebebi olarak da evrensel yasaların birçoğunun bildik gerçekler olmasından dolayı dile getirmeden kabul edilmesi olarak görülebilir. Popper felsefesi açısından burada başka bir olgunun çağırılmasının aksine sadece olayların açıklanabilmesi için kullanımını uygun gördüğü ifade etmektedir. Buradan hareketle olguların denetlenmesi açısından gözlenen olaylar ile karşılaştırılmasını mümkün kılacaktır. Böylelikle olguların nasıl denetlenebileceğine dair yöntemi göstermektedir. Tarihselcilik açısından bakışını açıklama, çağrışımında bulunma ya da olgunun denetlenmesi maksadıyla kullanılmış olması aynı zamanda olguları kullanan bireyin ilgisinin hangi yönde olduğu ve hangi önermelerin kabul edildiğini göstermektedir (Popper, 2008b, s. 342).

Tarihselcilik iddiası Lyotard felsefesi açısından da şüphe duyulması mümkün bir kuram olarak görülmektedir. Çünkü dünyanın bazı rasyonel ölçütler bağlamında var olduğu düşüncesi,

⁸ Antik Yunan Düşünürlerinin tarihselcilik düşüncelerini detaylı incelemek için bkz. (Özlem, 2010; Popper, 2008a; Popper, 2008b; Russ, 2011)

izlenmesi gereken gidişat ideasına dayanarak tarihi kurgulamak neresinden bakılırsa bakılsın ipe sapa gelmez bir düşünce olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte düşünsel teorisini oluşturan Marx gibi düşünürler sadece bir yanılmanın kurbanı olarak görülmektedir. Kamusal alan açısından evrensel tarih anlayışı doğru veya yanlış olmasının aksine sadece kullanışlı veya kullanışsız olmak bakımından değerlendirilebilmesi mümkün görünmektedir (Lyortard, 2014, s. 91).

Buradan yola çıkarak kullanışlı olanı belirlemek için geçerlilik kriterleri açısından Kant felsefesinden faydalandığı söylenebilir. Esasında bu geçerlilik kriterleri sadece bireyin hiçbir şey bilmediğinin bilgisini vermektedir. Çünkü tarih zihni uyandırmaya ve uyanık tutmaya imkân tanımaktadır.⁹

Lyortard'a göre mevcut bilgilerdeki boşlukları doldurabilmek için tarihsel düşünce sürecine tahminlerde bulunmak mümkün görünmektedir. Ancak bütün tarihi tahminler üzerine inşa etmek bir roman taslağı gibi kurgu olmanın ötesine geçemeyeceğini ifade etmek yanlış olmayabilir. İnsanlığın tarihsel doğasında yaşanan olayların, yaşanmışlıklardan kalanlara karşılık gelmektedir. Yorumsal çıkarımlar, bütünlüğü ortaya çıkarmadan ziyade belli noktaların çözümlenmesinin kolaylaştırıcısı olmaktadır. Sadece yaşayanların gerçekten hissedebileceği durumlar, yaşayanların uyandırdığı coşku ve korkuyu hissedebilmemize aracılık etmektedir (Lyortard, 2014, s. 112). Popper düşüncesinde tarihsel bütüncüllüğün mantıki açılımı, yenedünya kurmaya teşvik edilen kayanın hali olarak görülmektedir. Bütüncüllük düşüncesine eleştirel bir değerlendirme yapmak gereklidir. Çünkü bütünün parçalarından daha çok bir şey ifade etmesi boş bir ifade olarak görülmektedir. Hâlbuki sosyal bilimler açısından karşılaştırılmaya imkân tanıyacak herhangi pratik bir deneye dayalı olmamaktadır. Buradan hareketle fiziksel mühendislik ile sosyal bilimler arasında benzerlik durumu söz konusudur. Tarihsel bütüncüllüğü ütopyacı olarak ifade etmekle birlikte fiziksel bilimlerdeki gibi bilimsel temel olmadığını ifade etmek mümkündür (Popper, 2004, s. 99). Bu bakış açısını Popper şu şekilde ifade etmektedir:

“Sosyal bilimlerin herhangi birinde çalışmakta olanlar, metod sorunlarına büyük ilgi göstermektedir ve bu sorunlar üzerindeki tartışmaların büyük bir kısmı, daha gelişmiş bilimlerin, özellikle fiziğin metotları göz önünde tutularak yürütülmektedir (Popper, 2000, s. 27).”

Yaşanmış durumların her zaman tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü bir şeyin doğası ilgili durumun sadece tarihsel gelişme bağlamındaki konumu ve etkinliğinin anlaşılabilirliğiyle düşüncesi hâkimdir. Fakat bu düşünce Popper'a göre insan hayatının doğasını ve kaderini anlarmış gibi davranarak, bireyin özgürlüğünü, yaratıcılığını ve aynı zamanda temel enerjisinin yok olmasına sebebiyet vermektedir. Tarihi fenomenlerin tekrar edilemezliği fenomeninden yola çıkarak geçmişin bugünkü ilkelerle açıklanamayacağını ifade eder (Bakış ve Alsancak, 2016, s. 97).

Lyortard açısından tarihselcilik düşüncesi pragmatik açıdan kendi dil oyunun kalıcılığını sağlamayı amaç edinmektedir. Bu pragmatik bakış açısı topluluğun gerçek dışı olmasına ve çözümlenme yolunda karmaşıklığa neden olmaktadır (Lyortard ve Thebaud, 2014, s. 25). Oluşturulması amaçlanan bu bakış açısı kabullenilmesi sonucunda oluşan durumu Lyortard şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu yeniden düzenleme ve dönüş hareketinin belirleyici olduğunu düşünebiliriz, zira bana öyle geliyor ki, bu hareket bir daha asla sorgulanmayacaktır; radikalleşerek şaşırtıcı yollara sapmasına neden olacak çeşitli başkalaşımalar geçirdiğinde bile (Lyortard ve Thebaud, 2014, s. 27).”

Lyortard post modernizme bağımsız, yeni bir perspektif getirdiği gibi tarihselcilik ve Marx düşüncesine farklı bir bakış açısı geliştirmektedir. Eleştiriyle bakmak yerine yazılan konuların incelenmesine odaklanır. Çünkü O'na göre eleştirmek esasında eleştirilen bilginin dogmatik ve hatta paranoyak ilişkilerinin devam ettirilmesi olarak açıklamaktadır. Daha çok

⁹ Geçerlilik kriteri açısından değerlendirmesini Kant düşüncesindeki saf aklın üçüncü bölümünden hareketle açıklamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kant, 2004)

Marx'ın düşüncelerinden hareketle toplumsal ve politik konuların üzerindeki dönüşümlerine odaklanmaktadır:

“Tarihsel materyalizmin düşlediği gibi insanlığın gelişme aşamalarının çizgisel tarihinin yerine konacaksa, toplumsal biçimlenmelere kaydolan süreksiz biçimlerin iç ve dış farklarındaki tarihinin ya da hatta eş zamanlılığının yerine konulacaksa tarih yoktur (Lyotard, 2011b, s. 142-143).”

Evrensel politik ekonomi olmadığını iddia etmektedir. Çünkü kapitalizmin temelinde arzunun yattığını düşünmektedir. Yok etmeye özgü bir yaklaşımı bulunduğunu söylemek mümkündür. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler insanlığın kurtuluş yolu olmasından ziyade acıların ve huzursuzlukların kaynağı konumundadır. Lyotard düşüncesinde bilimsel ilerlemenin vaad ettiği aydınlanma ve zenginleşme durumu söz konusudur değildir. Daha çok gelir dağılımları açısından büyük ayrımlara, zengin ve fakir ayrıştırmasına kaynaklık etmektedir. Aynı zamanda da Batı'nın sömürü içgüdüsünü arttırmaktadır. Bilim ve teknolojinin totalitarizmi dünyayı yönetmesine rağmen düzenin bozulmasına sebebiyet verecek yabancılaşma, nefret, öfke ve karmaşanın süreç içerisinde gelişim göstereceğini ifade eder (Cevizci, 2013, s. 670).

Bu bağlamda Popper'ın Marksizm hakkında benzer düşüncelere sahip olduğunu söylenmek mümkündür. Kapitalist sistemin bir reform ile sorunların çözülmesinin mümkün olmadığını ve tamamıyla yok edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bireyler sistemin içinde var olan birer makinadan ibaret görüldüğü söylenebilir:

“Marx bununla da yetinmiyor ve kapitalistlerin, diğer insanları bile bile sömüren kötü niyetli insanlar oldukları şeklindeki bakış açısını ‘vuglar Marksizm’ olarak nitelendiriyordu. Tabi, Parti de bunu desteklemek zorunda olduğunu düşünüyordu, çünkü Parti'nin devrim amacına ulaşması yolunda kendilerine yardımcı olacak her şeyi yapma hakkı vardı. İşte bu da bir kapandı. Parti'nin öyle bir işlevi vardı ki, komünizmin gelişini hızlandırmak uğruna, olabildiğince fazla nefret uyandırma hakkına da sahipti. O dönemde Marx üzerine yaptığım inceleme neticesinde erişebildiğim temel sonuç buydu (Popper, 2020a, s. 34)”

Ayrıca Karl R. Popper Marksizm'e yönelik *Açık Toplum* eserinden sonra idrak ettiği önemli bir hususu da şu şekilde ifade etmektedir:

“Marx'ın tanımladığı kapitalizm, aslında hiçbir zaman var olmamıştır. Bu sadece bir buluş, şeytanın hayal ettiği bir düştür. Tabii ki, zenginler ve yoksullar her zaman var olmuştur ve yoksullar her zaman acı çekmiştir. Üstelik tarih boyunca, yoksulluğa ve haksızlığa uğrayanlara yardım etmeye yönelik ahlaki bir talep olmuştur. Ben bugünde haksızlığa uğrayanlara yardım edilmesinden yanayım. Ama bugün haksızlığa uğramakta olan kesimin işçiler olduğunu sanmıyorum.... Doğal olarak, bugünde yoksul insanlar var; ama açlık sorunu ve işçilerin çalışma koşulları artık Marx'ın yaşadığı dönemdekine hiç benzemiyor (Popper, 2020a, s. 34).”

Yukarıdaki ifadelerinden anlaşılaacağı gibi Popper, Marksizm ve tarihselliğin gözlemlerle başlayıp onlardan hareketle bir genelleme ve tümevarım sürecini ve teori üretme yöntemini kabul etmediğini söylemek mümkündür. Tarihselcilikten hareketle Avrupa'da var olan bütün devrimlerle benzer özellikler taşımaktadır. Tanrı ve otoriter yapısı üzerinde etkilere sebep olduğu söylemek mümkündür:

“Tarihsici devrimden daha önce gelen, Tanrı'ya karşı Natüralist devrim, Tanrı'nın yerine Doğa'ya geçirdi. Bunun dışında hemen her şey aynı kaldı. Teoloji, yani Tanrıbilim yerini Doğa Bilim'e Tanrı yasaları yerini Doğa yasalarına; Tanrı iradesi ve gücü yerini Doğa idaresi ve gücüne (Doğa kuvvetlerine); nihayet, Tanrı düzeni ve yargısı da yerini Doğal Ayıklama'ya bıraktı. Teolojik determinizmin yerini natüralist determinizm aldı, yani Tanrı'nın her şeye kadir oluşunun ve her şeyi bilirliliğinin yerine Doğa'nın her şeye kadir oluşu ve her şeyi bilirliliği geçti (Magee, 1982, s. 148).”

Tarihsel süreçlere bakıldığında eylemlerin sonuçlarının hepsinin amaçlanan çerçevede gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Bu sebeple tarihsel teorilerin doğruluğu hakkında kesin hüküm vermek zor görünmektedir. Teorilerin genel olarak amaçlanana ulaşmasa bile bazı

bireylerin eylemleri sonucu oluşmaktadır. Marksizmin olgunlaşmış döneminde bireylerin sistemin ağına takıldıkları görülmektedir. Tarihsel bakış açısı bireyleri koşulların zorlamasıyla birlikte davranışlarını ona göre şekillendirmek zorunda kalmaktadır (Magee, 1982, s. 143):

“Marx’ın öğretisindeki kehanet öğretisi onun takipçilerinin zihninde hüküm sürdü. O öge, her şeyi bir kenara süpürerek soğukkanlı ve eleştirel yargının gücünü sürgüne yolladı ve akıl aracılığıyla dünyayı değiştirebileceğimiz görüşünü yok etti. Marx’ın öğretisinden geriye kalan tek şey, Hegel’in kehanete benzer felsefesidir ki bu felsefe kendi Marksist tuzağında açık toplum için verilen mücadeleyi felç etmekle tehdit eder (Trombley, 2015, s. 262).”

Kararlar ve gerçekler arasında kalan bu düşünce teorileri önemli problematikleri beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Yalnızca tarihselcilik bakış açısıyla oluşan gerçekliklerin bütün gerçeklikleri ifade edememesi ve sadece bireylerin verdiği kararlarıyla anlam kazanmaktadır. Tarihselcilik düşüncesi ile birlikte bu ikiliği aşmak amaçlansa da başarıya ulaşılmadığını söylemek mümkündür. Bunun nedeni olarak seçmiş olduğumuz değerlendirmelerimizde bile bireyin sorumluluk durumu söz konusudur. Tarihselcilik ile amaç edinilen inanışın yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Temel sebebi ise ekmediğimizi biçerek, sadece bir tarihe uyum sağlayarak her şeyin düzene gireceği fikri hâkimdir. Çünkü böylece bireyin sorumluluğu olan ahlaksal karar verme yetisinden sıyrılması ve tarihin kötü niyetleri için kullanılma oyunlarına aracılık ettiğini söylemek mümkündür (Popper, 2008b, s. 363).

Lyotard açısından da tarihselci anlatıların pragmatikliğinde iktidar mekanizmasının yansımaları görülmektedir. Evrensellik, ilerleme, özgürleşme, akıl gibi ideolojik çerçevelerle kurulan tarihsel anlatılara karşı çıkmaktadır. Bu amaçlar genelde bilgi görünümünde sunulmasına rağmen aslında iktidar ilişkilerini yeniden üretmektedir. Tarih tarafsız bilgi aktarımından ziyade iktidar ilişkilerinin yansımaları ve aracı konumundadır. Lyotard bütünleştirici tarih yazımının yerine farklı, çelişkili ve yerel anlatımları önemsemektedir. Çünkü tarihsel anlatıların görüldüğü kadar masum olmadığını, onların arka planında faydacı ve iktidar lehine işleyen bir anlatı stratejisi olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle sadece geçmişin bilgisi değil, bugünün iktidar yapılarının sürdürülme aracı olarak görülmektedir. Lyotard’ın düşüncesi, bu mekanizmayı açığa çıkarmayı ve alternatif çoğul, yerel anlatıların da söz hakkı bulunması gerektiğini savunmaktadır. Esasında tarihsicilik, herkesin iktidarı sırasıyla ele alıp karar verdiği, aynı zamanda kamusal alanda eşitliği ve özgürlüğünü sunduğunu iddia edilse bile teorik modelin terk edilmesiyle tiranlıklara kapı aralayacaktır. Lyotard için pragmatik ise:

Bu, anlatılan ile sözünü ettiği, anlatan ile onu dinleyen ile anlatanın sözünü ettiği hikâye arasındaki çok karmaşık bağların tümünü ifade eden bir sözcük (Lyotard, 2011a, s. 17) gerçeklik ile kurgu arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Anlatılanın doğrudan gerçeğin kendisi olmaması daima temsil, yapı, seçme ve düzenleme sürecidir. Anlatılan ile sözü edilen şeyde dolayım, kopukluk ya da bir yorum mesafesi söz konusudur. Çünkü fayda olarak ortaya çıkan şey her durum, zaman ve bireye göre oldukça karmaşık bir yapıya karşılık gelmektedir. Anlatımın sadece ne söylediği değil, nasıl, kim tarafından, kime, neye dayanarak veya ne amaçla söylendiği gibi birçok katmanı içermektedir. Dolayısıyla anlatı ve anlam, tek yönlü ve yoruma açık bir süreç olarak görülmektedir. Lyotard’a göre bu ilişkiler ağı dili, tarihi, sanatı ve iletişimi anlayabilmek için hayati bir temel oluşturduğunu ifade etmektedir. Bugün hala felsefe tarihinde tartışılmakta olan milattan önce yaşamış antik Yunan filozofu Miletoslu Eubulides’in yalancı paradoksu ve sorites anımsatmaktadır.¹⁰ Kesin olarak ifade edilen yorumlamalar doğa bilimlerinin nedensellik sistemine göre, Marksizm örneğinde görüldüğü gibi ifade edilmektedir. Böyle bir yorumsama metodolojisi olan tarihsel gerçekliğin bütünü yakalaması mümkün görünmemektedir. Bilimlerin nedensellik sistemindeki gibi tümel oluşa uygulanamamaktadır. Ancak sadece geçmişin anlamını benimseme gayreti görülmektedir. Bu görünüş biçimi ise anlaşılır yöntem olarak görülmesi mümkün değildir (Lyotard, 2007, s. 120).

¹⁰ Yalancı paradoksu zaman içinde Arthur Prior, Alfred Tarski, Saul Kripke gibi birçok filozof paradokstan çıkma olanağı sağlayan bazı çözümler üretmişlerdir Miletoslu Eubulides’in Yalancı ve Sorites paradoksu detaylı incelemek için bkz. (Kleinman, 2019, s. 122-173)

Esasında tarihin anlamı olarak ifade edilebilecek düşünce Lyotard düşüncesinde sadece ona yüklenen anlam bağlamında anlamlı görülmektedir. Tarihselci bakış açısı toplumsal konuların ve hareketin nedenini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenselliğin bir sınırları olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sınırları aşabilmenin önemli unsuru tarih felsefesi bağlamında çalışmak olarak görülmektedir. Fakat bu tarih felsefesinin kullanılışını “*zaman dışılık iddiasında bir düşüncenin zamandaki içkinliğini ifade eden bir felsefe tarihi* (Lyotard, 2007, s. 121)” olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle Marksizm de bilim olmaktan ziyade ideoloji olarak görmek mümkündür. Nesnel bir bilgi olmasının aksine gelecek üzerine entelektüeller tarafından yapılan bir varsayımın ötesine geçemediğini söylemek mümkündür. Tarihselciliğin kendisi tarihsellik açısından pozitivizmin krizine bağlı ve olumsuzlukların başkalarından daha çok mutlak doğru olarak sunması mümkün görünmemektedir (Lyotard, 2007, s. 121). Tarih anlamı ya da yönü sorununa benzer bir yaklaşımı Popper felsefesinde de görmek mümkündür:

“Bence bu entelektüel bir yanılgı. Tarihi herhangi bir anlam vermemize gerek yok. Tarihe hayran olabiliriz, çünkü içinde hayran olunacak çok şey, birçok harika insan var. Ayrıca tarihten, nelerden korkulması gerektiğini de öğrenebiliriz ve bence korkulması gereken şeylerden biri de, sizin ‘tarihin anlamı’ dediğiniz şey. Çünkü bu, insanı her zaman yanılgıya sürükler, hatta sadece yanıltır (Popper, 2020a, s. 66).”

Yukarıdaki düşüncelerinden anlaşılacağı üzere tarih anlayışları önemli bir yere tekabül etmektedir. Bunun önemli nedenlerinden birisi de durumlar karşısında bize bir bakış açısı sunuyor olmasıdır. Ancak tarihsel bilginin doğruluğu veya yanlışlığını kanıtlamak mümkün görünmemektedir. Çünkü kesinlik içeren fiziksel deneysel çalışmalarda yapıldığı gibi kesin bir sonuç beklememek gerekmektedir (Popper, 2010, s. 146).

Tarihsel bilim anlayışının problemini tarihin özneye nesneye verilmemesi bireyi özle ilgili olmayıp kökensel olarak tarihsel şeklinde ifade edilmektedir. Buradan hareketle öznenin tarihselliği ve bütünlüğüyle bağdaşması mümkün görünmemektedir. Aralıksız olarak süre gelen bilgi sorunu evrensel tarih anlayışını çıkmaza soktuğunu söylemek mümkündür (Lyotard, 2007, s. 111). Bu anlam tamda oluş halinde olması nedeniyle anlaşılması zor görülmektedir. Öznelliği nitелеmek amacıyla kesinlik için bir anlam kullanılamaması gibi ucu açık bir teori olarak ifade edilmektedir. Çünkü bütünsel toplum mekanik yasalara göre tanımlanamamaktadır. Birden fazla ihtimal ve olasılıkları durumu mevcut bulunmaktadır. Lyotard’a göre bu düşüncesinden hareketle tarihte anlam olmayacağından birden çok anlamsal bağlam bulunmaktadır. Bunların anlamsal okunması oldukça zor görülmektedir. Lyotard buradaki birden çok anlam düşüncesini şu şekilde ifade eder:

“... Son olarak, bu açık gelecek açık olduğu ölçüde, bizzat şimdiki konjonktüre aittir, ona fazladan eklenmiş değildir, orada kendi özündeymiş gibi sürüp giden de bu konjonktürdür; bir genel grev sadece olduğu şey değil, aynı zamanda ve aynı derecede olacağı şeydir; başarısızlıkla ve işçi sınıfının gerilemesiyle sonuçlanırsa, sonraki aşamanın niteliğine göre bastırılmış bir ayaklanma, bir artçı muharebesi ya da bir uyarı olarak anlaşılacak ya da siyasal greve dönüşerek açıkça devrimci bir anlam kazanacaktır; her durumda anlamı, tarihsel gelişme süreci boyunca, etaptan etaba (şimdiye doğru) gönderilir ve bu yüzdendir ki (bu olayın) kesin denebilecek bir anlamı yoktur. Çünkü söz konusu gelişme hiçbir zaman tamamlanamaz (Lyotard, 2007, s. 122).”

Karl R. Popper da Marksizmin ortaya atılmasının bir hata olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak Marksist düşünceyle birlikte insanlığa yardım etme düşüncesi metodolojik olarak farklılık göstermektedir. Yardım etmek maksadıyla dost bulmak yerine düşman üretmeye dayalı sistem olarak ifade etmek mümkündür. İnsanlığın temel problemlerine çözüm bulmak iş birliği gerektiren bir mesele olmak zorundadır. Marksizm’de ise yalnızca yok edilmesi gereken düşmanlar bulmayı amaçlamakta ve düşman olarak da kapitalizm ortaya atılmaktadır:

“Dikkatlice bakarsanız, Marx’tan Horoşçov’a kadar bunun ne kadar büyük bir hata olduğunu anlarsınız. ‘Giriş noktası’ falan yoktu: Bu, en başından itibaren büyük bir hataydı; sorumluluk yerine nefret! En büyük hataların altına imzalarını atanlar da büyük hırsları olan ama bu hırslarını gerçekleştiremedikleri için dünyadan nefret eden

şahsiyetlerdi. Yani bazı şeylerin daha farklı yapılmış olması durumunda, her şeyin yolunda gidebileceğini düşünmek büyük bir hatadır (Popper, 2020a, s. 67). ”

Popper’ın tarihi ardışıklık kanunları öğretisi bağlamında tarihselcilerin, tarih olarak isimlendirdikleri olayların art arda gelişinden yaptığı çıkarımlarındaki sorunları ifade etmektedir. Tarihten hareketle olaylar sonucunda oluşan yönelişler ve eğilimlerin kanun olmanın aksine yalnızca yönelim olduğu söylenebilir. Çünkü gerçek bir tabiat kanunu statüsüne indirgenmeden, yaşanmış olaylara emin gözle bakılmaması gerekmektedir. Sadece o durumu oluşturacak bağımsız bir gerçek tabi kanundan yola çıkarak elde edilmedikçe tarihsel olguların genellemeye giremeyeceğini, eğer böyle bir genellemeye tabi kılındıysa kural koyucunun öznellik içerdiğini söylemek mümkündür (Popper, 2004, s. 131).

Açıklanmış yönelimlerin olmasına karşın bu yönelimlerin varlığının devam etmesi, bazı özel koşulların devamlılığın bağlanmaktadır. Tarihselci bakış açısı bu yönelimlerinde kanunları yönelimleriyle karıştırmaları sebebiyle ilerlemeye yönelik genel bir tarih temayüle inanç duyduklarını ifade etmek mümkündür. Buradaki önemli problem evrensel kanunlardan hareketle hemen türetilbileceği düşüncesidir. Karl R. Popper bu düşüncüyü tarihselcilik anlayışının merkezi yanlışı olarak görmektedir. Bu merkezi yanlışı şu şekilde ifade eder:

“Onun ‘gelişme kanunları’ mutlak yönelimler haline dönüşür; tıpkı kanunlar gibi, başlangıç şartlarına dayanmayan ve bizi karşı konulamaz bir şekilde, belli bir istikametten geleceğin içine doğru taşıyan yönelimlerdir bunlar. Bu yönelimler şartlı bilimsel öndeyilere karşılık, şartlı olmayan kehanetlerin temelini teşkil ederler (Popper, 2000, s. 138). ”

Toplumsal bilimler açısından tarihsel kehanetlerde bulunmamıza olanak vermemesine rağmen toplumsal alanda ne yapılıp ne yapılamayacağına dair durumlar hususunda fikir verebileceğini söylemek mümkündür (Magee, 1982, s. 144). Tarihsel kehanette bulunanlar toplum kurallarını sadece küçük bir azınlık tarafından bilinçli bir şekilde tasarlanmış olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu tasarının genellikle gerçekleşmediği söylenebilir:

“İddia ediyorum ki, tarihsicilik yalnız akılcı açıdan savunulamaz olmakla kalmaz, aynı zamanda vicdanın önemini öğreten herhangi bir dinle de bağdaşmaz durumdadır. Çünkü böyle bir dinin, akılcı tarih yorumunun davranışlarımızdan sonuna dek sorumlu olduğumuzu ve bunların tarihin akışı üzerinde etkili olduklarını ısrarla belirten tutumuyla uyushması gerekir. Evet, umuda ihtiyacımız vardır; umut olmadan bir davranışta bulunmak, yaşamak gücümüzü aşar. Ama daha fazlasına ihtiyacımız yoktur ve daha fazlasının bize verilmesi de gerekmez (Popper, 2008b, s. 364). ”

Tarihselcilik düşüncesi çok eski zamana dayandığını söylemek mümkündür. Popper’ın tarihselciliğin her bir yorumunun karşı konulamaz gizil güçler tarafından geleceğe doğru sürüklenme duygusunu dile getirdiğini ifade etmektedir. Felsefe tarihi açısından daha önceden tartışılmış ve konuşulmuş düşünceleri cüretli ve devrimci algısıyla sanki kendi başarısıymış gibi öne sürdüklerini söylemek mümkündür (Popper, 2004, s. 165). Yorumların her durumda uzlaştırılabilmesi mümkün görünmemektedir. İki farklı tarihsel anlatının çelişmesi veya ikinin farklı açılardan birbirini bütünlemesi ihtimal dâhilindedir. Tarihselcilik anlayışı kim bilir belki de aklın ve doğrunun susturulması amacıyla, insanın ve insana dair olan her şeyin şiddetli bir yoldan yıkılması veya bitirilmesi amaç etmektedir (Popper, 2008a, s. 263).

Lyortard’ın tarihselcilik düşüncesinin cisimleştiren yaklaşımını eleştiri ile birlikte çoğunluk ve çeşitliliğe dayalı bir toplum görüşleri ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bilgi ve enformasyonun artış gösterdiği üretim mottosunu kabul etmemektedir. Çünkü gizil güçler tarafından meşrulaştırılan üst anlatılar Batı’nın tercihsel dinamiklerin içinde bulunan varsayımlar olarak ifade etmektedir. Bilim ve devleti meşrulaştırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun aksine bu üst anlatılar dünya tarihinin ve insanlık yaşamına dair felsefi tanımlamalar ve yorumlamalardan ibaret görmek mümkündür. Lyortard’a göre tarihselcilik gibi var olan üst anlatıların esasında bir meşruiyet kriziyle karşılaştığını iddia etmektedir. Bilginin küresel krizi nedeniyle, bilginin yabancılaştırıcı ve insansızlaştırıcı yönlerini telafi etmek maksadıyla farklı mekanizmalar üretmeyi amaçladıklarını söylemek mümkündür (Cevizci, 2013, s. 674). Günümüz

düşüncesinde daha da önem kazanan şu soru hala aydınlatılmayı beklemektedir: Bu mekanizmalara ilişkin uygulanan kararların doğruluğunun garantisini kim verecektir?

Sonuç

Lyotard ve Popper felsefesine göre tarihselcilik düşüncesini büyük bir anlatı ve sefalet getirmenin ötesine geçememiş bir teori olarak ifade etmek mümkündür. Bu iki düşünür açısından ele aldığımız tarihselcilik anlayışı karşı gelinemez toplumları belirlemeye iten güçler aracılığıyla geleceğe doğru sevk etme düşüncelerini içinde taşımaktadır. Tarih düşüncesinde, bilim anlayışlarındaki gibi kesinlik söz konusu olamamasından tarihselciliğin bilim için de bir yöntem olması söz konusu değildir. Bu nedenle tarihselci yaklaşımların bütün toplumları açıklayabilmesi mümkün görünmemektedir.

Postmodern toplumlarda daha fazla açığa çıkan toplumsal çatışma sembolik şiddet ve siyasal adaletsizlik, bir dil oyunu kendini bir başkasına acımasızca dayatıldığı zaman ortaya çıkmaktadır. Tarihselcilik düşüncesi de benzer bir anlayışa karşılık gelmektedir. Popper ve Lyotard açısından yeni bilgi teknolojileri çağında bilgi ve bilimin gelişmesini kavramaya ve bilhassa o toplumu merkezi konumdan özcü olmayan biçimlere doğru uzaklaştırmaya karşılık gelmektedir. Tarihselcilik de postmodern koşullarda bilgi ve bilim haline gelen şeyleri kendi dilsel pratiklerine ve kendi meşrulaştırıcı dil oyunlarına yönelterek toplumu hegemonyası altına almaya hedeflemektedir. Bu yaklaşımı en iyi açıklayan motto ise yeryüzünde cenneti vadedenlerin, esasında cehennem dışında hiçbir şey üretmedikleri bir hegemonya görmek mümkündür.

Karl Popper düşüncesinden hareketle tarihselcilik anlayışının hem faşizm hem de Marksizm'e ilham kaynağını olduğunu ifade edebiliriz. Düşünürümüz, Marx'ın kurumlara ve görevlerine dair çözümleri başarılı olmadığını iddia etmektedir. Aynı zamanda iddialı ve genel tarihsel kehanetlerinin kurumsal çerçeve bağlamında değerlendirilmesi mümkün görülmemektedir. Tarihselcilik anlayışıyla yapılan çözümlemeler yapmaya çalışıldığında veya rasyonel olarak açıklanma çalışmalarının geçersizlikle sonuçlandığı söylenebilir. Bu anlayışla Marx sadece ilerici endüstrici olarak ifade edilen burjuvaların gelişimine yönelik kehanetlerini paylaşmaktadır. Bütün bu varsayımların doğru olduğunu düşünsek bile, bilimsel özelliği açısından doğrulanması mümkün değildir. Sınıf dağılımı yaparak toplu sözleşmeyi geçerli kılan bir anlayış hâkimdir. Bu çözüm önerilerinin hiçbir noktasında tarihselcilik anlayışının temel unsurlarından biri olarak ifade edilen tarihsel gelişme yasalarının katkısı bulunmamaktadır.

Lyotard ise kapitalizmin bugünkü sürecinde iktisadi olarak yeniden işsizleştirimin, teknik ve teknolojik yeniliklerle desteklendiğini ifade eder. Bugün birçok alanda otomasyon, yapay zekâ, robotik sistemler üretim süreçlerinde insan emeğinin yerini alması artarak devam etmektedir. Bu gelişmeler verimliliği artırırken insan gücüne olan ihtiyacı da azaltmaktadır. Yeniden üretim furyasıyla üretim özelliklerinin yöneticilerden uzak makinalaşmanın daha da arttığı görülmektedir. Tarihselcilik düşüncesinin aksine meşruluğa yol açan zarara karşılık en küçük detaylarıyla araştırılması ve alanı genişletilmesi gerekmektedir. Tarihselcilik düşüncesi kendi oyununu oynar diğer dil oyunlarını yasal duruma getirmeye yetkin görmemektedir. Kapitalizmin teknolojiyi sadece insana hizmetten ziyade emek maliyetini düşürmek ve sermaye birikimini arttırmak amacıyla kullandığını görmekteyiz. Bunun sonucunda da insanları işsizliğe daha kolay ve sistemli biçimde etkilediğini vurgulamak mümkündür. Teknolojik gelişme, Lyotard'ın bakışına göre, her zaman ilerlemenin aksine emeğin değersizleştirilmesi ve sömürüsü anlamına gelmektedir. Bu biçimde gerçekleştirilmeyen tarihselcilik düşüncesi hayal kırıklığına neden olmaktadır. Tarihselcilik anlayışı kendini meşrulaştırabilmesi için tutarlılık kazanması zorunludur. Tarihselliğe göre bilgi geçerliliğini kendinde veya anlaşılma imkânlarını gelişen kılark pratik özned bulması gerekmektedir.

Bireyi temel alan Karl R. Popper ve Lyortard, genelleştirme ve bütüncül sonuç çıkarmaya, sadece bilim alanında değil tarihselcilik gibi tartışmalarında da karşı çıkar. Bilimsel alanda var olan genelleştirmeler ve büyük teoriler her zaman evrensel ve geçerli olmayabilir. Her fenomenin kendi özgül bağlamında farklı faktörlerden etkilenen dinamiklere sahip olduğunu unutmamak gerekir. Aynı şekilde tarihsel tartışmalar da bütüncül sonuçlarla şekillenmektedir. Ancak tarihsel olayları tek bir açıdan açıklamaya çalıştığında, o olayın çok boyutlu gerçekliğini göz ardı edebilir. Popper, bütüncül yaklaşımı, ütopyacılık olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Seçenek olarak bölük pörçük dediği yöntemi ön plana çıkarmaktadır. Lyortard açısından ise büyük anlatılar yerine her dil oyunun kendi içindeki anlamını koruması gerektiğini ifade eder. Modern dönemin, evrenselci ve total anlatılarına kuşkuyla yaklaşmaktadır. Kültürel deneyimleri ya da dilsel ifade biçimlerini bastırdığını ifade eder. Her bir anlatının kendine özgün bağlamında değerli ve anlamlı olduğunu vurgular. Hem bilimsel hem de tarihsel tartışmaların çoğu zaman daha karmaşık ve çok boyutlu olduğu ifade etmektedirler. Genelleştirmeler, farklı perspektiflerin ve bağlamların göz ardı edilmesine yol açar. Bu nedenle Karl R. Popper ve Lyortard düşüncesi, bir olay ya da olguyu birden fazla açıdan ele almayı, her bir bakış açısının kendi değerini kabul etmenin önemini ön plana çıkarmaktadır.

Kaynakça

- Açar, H. R. (2011). *Karl Popper ve Metafizik*. Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Alkın, R. C. (2009). Popper ve Foucault'daki Muhalif Bilim - Tarih Perspektifinin Karşılatırmalı Analizi. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 7-22.
- Bakış, R. ve Alsancak, E. (2016). Karl R. Popper'ın Tarihselcilik Eleştirisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 20(1), 89-116.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çüçen, K. (Ed.). (2013). *Felsefe Tarihi 2-Rönesans, Yeniçağ ve 19.Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Durak, N. ve İrgat, M. (2013). *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında İbn Haldun'un "Umrân İlmi" ile Wilhelm Dilthey'in "Tin Bilimleri"nin Karşılaştırılması*. Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu Bildiri Kitabı, Çorum, (s. 363-378).
- Höffe, O. (2018). *Felsefenin Kısa Tarihi*. (Çev: O.N. Aytolu), İstanbul: İnkılap Yayınları
- İlgaroğlu, M. C. (2020). *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- İrgat, M. (2014). *Klasik Fizik'ten Modern Fiziğe: Değişen Paradigmanın Epistemik Temeli*. Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildiri Kitabı, Adıyaman, (s. 2-7).
- İrgat, M. (2016). Tarihin Yeniden İnşası: İbn Haldun'un Tarihe Eleştirel, Bilimsel ve Felsefi Yaklaşımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42(3), S.481-491.
- Kant, İ. (2004). *Pratik Usun Eleştirisi*. (Çev: Z. Eyüboğlu), İstanbul: Say Yayınları.
- Kleinman, P. (2019). *Felsefe 101*. (Çev: Ş. Alpagut), İstanbul: Say Yayınları.
- Lyortard J. F. (1990). *Postmodern Durum-Postmodernizm*. (Çev: A. Çiğdem), İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Lyortard J. F. (2007). *Fenomenoloji*. (Çev: İ. Birkan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Lyortard J. F. (2011a). *Pagan Eğitimler*. (Çev: A. Karakış), İstanbul: MonoKL Yayınları.

- Lyotard J. F. (2011b). *Libidinal Ekonomi*. (Çev: E. Sünter), İstanbul: Hil Yayınları.
- Lyotard J. F. (2014). *Coşku: Tarihin Kantçı Kritiği*. (Çev: E. Sarıkartal), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lyotard J. F. ve Thebaud, L. (2014). *Hakkıyla*. (Çev: E. Sarıkartal), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Magee, B. (1982). *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*. (Çev: M. Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özcan, S. (2022). Jean François Lyotard'ın Düşünceleri Bağlamında Postmodern Bilgi Sorunu. *SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 167-182.
- Özlem, D. (2010). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Popper, K. R. (2000). *Tarihselciliğin Sefaleti*. 3. Baskı (Çev: S. Orman), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Popper, K. R. (2004). *Tarihselciliğin Sefaleti*. 5. Baskı, (Çev: S. Orman), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Popper, K. R. (2008a). *Açık Toplum ve Düşmanları 1*. (Çev: M. Tuncay), Ankara: Liberte Yayınları
- Popper, K. R. (2008b). *Açık Toplum ve Düşmanları 2*. (Çev: H. Rızatepe), Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. R. (2010). *Hayat Problem Çözmektir Bilgi Tarih ve Politika Üzerine*. (Çev: A. Nalbant), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2013). *Tarihsiciliğin Sefaleti / Diyalektik Materyalizm Adı Verilen Nifak Teorisinin Eleştirisi*. (Çev: S. Orman), İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Popper, K. R. (2018). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri*. (çev. İ. Ata). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2020a). *Yüzyılın Dersi*. (Çev: C. Aksoy), Ankara: Serbest Yayınları.
- Popper, K. R. (2020b). *Bitmeyen Arayış Entelektüel Bir Otobiyografi*. (Çev: M. Acar), Ankara: Serbest Kitaplar Yayınları.
- Russ, J. (2011). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antikçağlardan Günümüze Batı Düşüncesi*. (Çev: Ö. Doğan), Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Sapur, M. (2004). *Post- Yapısalcılık ve Postmodernizm*. (Çev: A. Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Taşdelen, D. (Ed.). (2018). *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Trombley, S. (2015). *Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür*. (Çev: G. Gülbay), İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Ural, Ş. (1986). *Pozitivist Felsefe Bilimde ve Felsefede Doğrulama*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.